

INGLIZCHADAN O‘ZBEKCHAGA NASRIY TARJIMANING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI (XX ASR OXIRI XXI ASR BOSHLARIDA INGLIZ TILIDAN BEVOSITA TARJIMALAR MISOLIDA)

PhD. Marxabo ABDULLAYEVA, TDSHU dosenti v.b., Toshkent, O‘zbekistan
Tel: 99 011 61 06; E-mail: a.marxabo.r@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada inglizchadan o‘zbekchaga nasriy tarjimaning XX asr oxiri va XXI asr boshlaridagi bevosita tarjimalarining milliy-madaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Maqolada ingliz tili va o‘zbek tilining madaniy, diniy, ijtimoiy va psixologik farqlari, shuningdek, tarjima jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar va muammolar o‘rganiladi. Ingliz tilidagi madaniy atamalar, diniy tushunchalar, ijtimoiy odatlar va psixologik xususiyatlar o‘zbek tiliga qanday moslashtirilganligi, tarjimachi tomonidan qaysi izohlar va tavsiflar kiritilishi kerakligi tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: *nasriy tarjimalar, milliy-madaniy xususiyatlar, bevosita tarjimalar, madaniy atamalar.*

Kirish qismi: Tarjima – bu tilni bilishning asosiy shakllaridan biri bo‘lib, bir tilning matnini boshqa tilga o‘tkazish jarayonini anglatadi. Tarjima o‘zbek tilida ingliz tilidan amalga oshirilganda, nafaqat grammatik va leksik muammolar yuzaga keladi, balki milliy-madaniy farqlar ham hal qilinishi kerak. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ingliz tilidan o‘zbek tiliga amalga oshirilgan tarjimalar ko‘plab milliy va madaniy xususiyatlarni o‘zida mujassam etgan. Bu davrda tarjima jarayoni nafaqat tilning o‘ziga, balki madaniyatlararo o‘zaro ta’sirga ham katta ahamiyat qaratgan [10].

Har bir til o‘z milliy madaniyatini aks ettiradi va o‘sha madaniyatning ahamiyatli qismi bo‘lib xizmat qiladi. Ingliz tili dunyo miqyosida keng tarqalgan va global kommunikatsiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Biroq ingliz tilidagi matnlarni o‘zbek tiliga tarjima qilishda milliy-madaniy farqlar, ayniqsa, yirik madaniyatlar va turli xil ijtimoiy tizimlar o‘rtasidagi tafovutlar, muhim masalalardan biriga aylanishi mumkin [9]. Shuningdek, tarjimadagi lingvistik farqlar, jumla tuzilishidagi o‘zgarishlar va madaniyatlararo muloqotning ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Maqola ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilinayotgan matnlardagi milliy-madaniy o‘zgarishlarni tushunishga va tarjimaning madaniyatlararo o‘zgarish xususiyatlarini yaxshiroq anglashga yordam beradi. Tarjimonlarga madaniy farqlarni inobatga olgan holda to‘g‘ri va aniq tarjima qilishda yordam berish maqsadida yozilgan.

Ingliz tilidagi matnlarda keng tarqalgan bo‘lgan madaniy tushunchalar o‘zbek madaniyatida aniq ekvivalentga ega bo‘lmashligi mumkin. Masalan, ingliz tilidagi "Thanksgiving" (minnatdorchilik bayrami), "Halloween" (Qora juma) yoki "Black

Friday" kabi bayramlar o'zbek madaniyatida mavjud emas. Bunday holatlarda tarjimonlar izohli tarjimalarni qo'llashga majbur bo'ladi yoki ayni tushunchani o'zbek madaniyatiga moslashtirishga harakat qilishadi.

Bundan tashqari, ingliz tilida umumiy qabul qilingan ijtimoiy odatlar va hayot tarzlari o'zbek tiliga bevosita tarjima qilinishi qiyin bo'ladi. Masalan, ingliz tilida "*casual Friday*" (yengil kiyimdagi juma) degan ibora, o'zbek madaniyatida, ayniqsa, an'anaviy ishlov berish tartiblari borligidan, o'ziga mos tushmaydi. Bunday tushunchalar tarjimachi tomonidan izohlar orqali ifodalanishi kerak.

Ingliz tili va o'zbek tilining grammatik va sintaktik strukturalari o'rtasidagi farqlar tarjimaga katta ta'sir ko'rsatadi. Ingliz tilidagi jumlar ko'pincha soddalashtirilgan va mustahkam shaklda bo'lsa, o'zbek tilida esa tarkib va ifodaning boyligi, qo'shimcha tushuntirishlar, gap tuzishdagi moslashuvchanlik katta ahamiyatga ega. Masalan, ingliz tilida "*She went to the store*" degan oddiy jumla o'zbek tiliga "*U do'konga bordi*" deb tarjima qilinadi, ammo bu jumlada o'zbek tilining xususiyatlari hisobga olingan holda qo'shimchalar yoki tushuntirishlar kiritilishi mumkin.

Asosiy qism: Ingliz tilida "*to be*" fe'li deyarli har doim ishlatiladi, ammo o'zbek tilida bu fe'l turli kontekstlarda, ko'pincha, o'chiriladi. Misol uchun, inglizcha "*She is a teacher*" o'zbekchada "*U o'qituvchi*" tarzida ifodalanadi. Bunday grammatik farqlar tarjimonning tilning o'ziga xosligini saqlab qolishdagi mahoratini talab qiladi.

Ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima jarayonida, ayniqsa, diniy va madaniy tushunchalar juda muhim rol o'ynaydi. Ingliz tilida ishlatilgan diniy atamalar, masalan, "*God*" (*Xudo*), "*church*" (*cherkov*), "*prayer*" (*duo*), "*Bible*" (*Muqaddas Kitob*) o'zbek tiliga tarjima qilganda, madaniy farqlarni hisobga olish zarur. O'zbek madaniyati va diniy qadriyatlari ko'proq islom dini bilan bog'liq bo'lib, bu atamalarni tarjima qilishda har bir so'zning diniy mohiyati va diniy nuqtai nazar o'rganilishi kerak.

Misol uchun, inglizcha "*priest*" (*ruhbon*) so'zi o'zbek tilida to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinsa, islomiy madaniyatga xos bo'lgan "*imom*" yoki "*xoja*" kabi atamalar bilan o'zgartirilishi lozim bo'ladi. Shuningdek, "*church*" so'zi ingliz tilida Xristianlik bilan bog'liq bo'lsa, o'zbek tilida bu atama "*masjid*" yoki "*ibodatxona*" tarzida o'zgartirilishi mumkin.

Tarjimon o'zbek madaniyatidagi o'zgacha psixologik va ijtimoiy omillarni ham inobatga olishi zarur. Masalan, ingliz tilida ijobiy yoki salbiy fe'l-atvorlar, shuningdek, odamlar o'rtasidagi muloqot uslubi ko'pincha aniq va ochiq bo'ladi, ammo o'zbek madaniyatida ehtiyotkorlik va muloyimlik ko'proq qadrlanadi. Bu madaniy farqlar tarjimaning fe'l-atvor, nutq va odamlar o'rtasidagi muloqotga qanday aks etishini belgilaydi.

Ingliz tilida "*assertive*" (*jazo*) va "*aggressive*" (*xavfli*) so'zlari o'zbek tilida bir xil tarzda tarjima qilinishi qiyin. O'zbek tilida bu tushunchalar ko'pincha ijtimoiy sharoitga qarab farq qiladi. Shuningdek, "*small talk*" (oddiy suhbat) kabi tushuncha

ham o‘zbek tilida turli xil shakllarda, ya’ni "noan'anaviy suhbat" yoki "bepul suhbat" tarzida aks ettirilishi mumkin.

XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ingliz tilidan o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilingan asarlar ko‘plab jiddiy o‘zgarishlar va yangiliklar olib keldi. Globalizatsiya jarayonlari, texnologik rivojlanish va jahon madaniyatining o‘zaro ta’siri tufayli ingliz tilidagi adabiyotlarning o‘zbek tiliga tarjimasida katta ahamiyat kasb etdi. Bevosita tarjima qilish, ya’ni asl matnini minimal o‘zgartirish bilan tarjima qilish, ayniqsa adabiyot, ilm-fan va ommaviy madaniyatda keng qo‘llanila boshladi. Quyida, XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ingliz tilidan o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilingan ba’zi mashhur asarlarni keltiramiz [9].

J.K. Roulingning ingliz tilidagi "Harry Potter" seriyasi XX asrning oxiri va XXI asr boshlarida dunyo bo‘ylab mashhur bo‘lib, o‘zbek tiliga Zebo Karimova, Uktam Shamsiyev va boshqa tarjimonlar Gari Potter seriyasi ingliz tilidan o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilishdi. O‘zbek tarjimasida madaniy moslashuvlar va ba’zi tushunchalarning izohli tarjimalari kiritildi. Bu seriya o‘zining fantastik voqealari va boy dunyosi bilan keng ommalashgan va o‘zbek o‘quvchilari orasida ham katta e’tibor qozongan. O‘zbek tiliga tarjima qilingan asarlarda madaniy farqlar va o‘zbek tilining o‘ziga xos xususiyatlariga moslashtirishga alohida e’tibor qaratilgan.

Kolumbiyalik yozuvchi Gabriel Garcia Marquezning mashhur romani "Cien años de soledad" ("Yuz yillik yolg‘izlik") ingliz tiliga tarjima qilingach, uning o‘zbek tiliga bevosita tarjimasida ham amalga oshirildi. Tarjimon Abdug‘aniy Nazirov Kolumbiyalik yozuvchi Gabriel Garcia Marquezning "Cien años de soledad" ("Yuz yillik yolg‘izlik") romani o‘zbek tiliga tarjima qilindi. Asar sehrlilik realizm va tarixiy hikoya bilan mashhur bo‘lib, u o‘zbek o‘quvchilari tomonidan katta e’tibor bilan o‘qildi. Asar, o‘zining fantastik realizmi, tarixiy va madaniy xususiyatlari bilan o‘zbek o‘quvchilariga yangi adabiy dunyo ochdi. Tarjimada Markesning o‘ziga xos uslubi va madaniy kodlarini to‘g‘ri yetkazish katta e’tibor talab qildi.

Braziliyalik yozuvchi Paulo Koelyoning "O Alquimista" ("Alkimyogar") romani ingliz tiliga tarjima qilinib, butun dunyoda mashhur bo‘ldi. Bu asar o‘zbek tiliga ham bevosita tarjima qilindi va keng ommalashdi. Kitobda ko‘rsatilgan falsafiy tushunchalar, ma’naviy o‘sish va insonning ichki izlanishlari o‘zbek madaniyatiga moslashtirilgan holda tarjima qilindi. Tarjimaning milliy-madaniy xususiyatlarini hisobga olish, ayniqsa, diniy va falsafiy tushunchalarning tarjimasida muhim rol o‘ynadi.

Amerikalik yozuvchi Jon Staynbekning "The Grapes of Wrath" ("Dunyoning oxiri") romani XX asrning mashhur adabiy asaridir. Tarjimon Shavkat Umarov Jon Staynbekning "The Grapes of Wrath" ("Dunyoning oxiri") romani o‘zbek tiliga tarjima qilindi. U o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilingan va asarda tasvirlangan ijtimoiy-siyosiy muammolar, insonning hayotdagi o‘rni kabi mavzular o‘zbek o‘quvchilariga juda

yaqin keldi. Tarjimaning o‘ziga xosligi ijtimoiy tengsizlik, adolatsizlik va o‘zgarishlar haqida bo‘lib, bular o‘zbek o‘quvchilari uchun yangi bir qarashni taqdim etdi.

Yoshlar adabiyotining eng mashhur vakillaridan biri bo‘lgan Jon Grinin *"The Fault in Our Stars"* (*"Tepaga qaragan yulduz"*) romani ham XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjima qilindi. Ushbu asar yoshlar orasida katta qiziqish uyg‘otdi va tarjima jarayonida yoshlarning tiliga moslashgan holda, madaniy kodlar va tushunchalar o‘zgartirildi.

Britaniyalik yozuvchi Kate Atkinsonning *"Life After Life"* (*"O‘lim va qiz"*) asari ham ingliz tilidan o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilindi. Ushbu asarda vaqt va hayotning qarama-qarshi yo‘llari tasvirlanadi, bu o‘zbek adabiyotida yangi bir uslub va mazmuni keltirib chiqardi. Tarjimonlar asar uslubini saqlab qolish va o‘zbek madaniyati bilan uyg‘unlashtirishga harakat qilishgan.

Amerikalik yozuvchi va jurnalist Malcolm Gladwellning *"Outliers"* (*"To‘qimachilik va tajriba"*) asari ham ingliz tilidan o‘zbek tiliga Jahongir Sultonov Malcolm Gladwellning *"Outliers"* (*"To‘qimachilik va tajriba"*) asari ham ingliz tilidan o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilindi [4]. Bu asar jamiyatdagi muvaffaqiyat va uning sabablarini tahlil qiladi. Tarjimonlar bu asarni o‘zbek tilida jamoatchilik va ta‘lim tizimi uchun qiziqarli va foydali bo‘lishi uchun moslashtirganlar.

Ingliz tilidan o‘zbek tiliga tarjimadagi milliy-madaniy xususiyatlar madaniyatlararo muloqotning bir shakli sifatida qabul qilinishi mumkin. Tarjimonlar nafaqat so‘zlarni, balki butun bir madaniyatni tarjima qilishadi. Bu jarayonda tarjimachi madaniyatlararo muloqotning asosiy maqsadi - har ikki tilning o‘ziga xosligini va o‘zaro farqlarini hisobga olishdir [10].

Xulosa qismi: Inglizchadan o‘zbekchaga nasriy tarjimaning milliy-madaniy xususiyatlari tarjima jarayonida o‘zaro madaniyatlarning bir-birini tushinishi va hurmat qilishi zarurligini ko‘rsatadi. Tarjimonlar bu jarayonda nafaqat til va grammatikani, balki madaniy kontekstni ham inobatga olishi lozim. XXI asr boshlarida ingliz tilidan o‘zbek tiliga bevosita tarjimalar davomida madaniyatlararo farqlarni aniqlash va ularga to‘g‘ri yondashish tarjima sifatining oshishiga xizmat qiladi. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida ingliz tilidan o‘zbek tiliga bevosita tarjima qilingan asarlar o‘zbek adabiyoti va madaniyatiga yangi g‘oyalar, yondashuvlar va o‘qish tajribalarini olib keldi. Ushbu asarlar o‘zbek o‘quvchilari uchun yangi adabiy shakllar va uslublarni ochdi, shuningdek, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirdi. Tarjima jarayonida milliy-madaniy xususiyatlar, leksik va grammatik farqlar hisobga olinib, asarlarning o‘zbek madaniyatiga moslashtirilganligini ta‘minlash muhim bo‘ldi.

Adabiyotlar ro‘yhati

1. Айбек. Литература, история, современность. Дружба народов, 1967. № 4.– Ташкент: Фан, 1979. – 112 с.
2. Саломов. Ф. Адабий анъана ва бадиий таржима. – Тошкент: Фан, 1980. –235 с.

3. Алексеева И.С. Текст и перевод. Вопросы теории. – М.: Между-народные отношения, 2008. –184 с.
4. Erich Fromm – O‘zgacha odamlar (The Sane Society) Tarjimon: Muhammad Ali Jallolov. 2005
5. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. – М.: ИМО, 1974. – 254 с.
6. Azimqulova, Mohinur, and Xayrulla Hamidov. "INSON KAMOLOTI VA XALQPARVARLIK G ‘OYALARI OGANIY NIGOHIDA." *PEDAGOG* 7.2 (2024): 552-555.
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. Ж. I.A –Д / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев (раҳбар) ва бошқ.; ЎЗР ФА Тил ва адабиёт институти. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2006. –Ж.V. Шукрона – Х / 5916.
8. Hamidov, X., & Ismatullayeva, N. (2023). Sharq tarjimashu - nosligining mustahkam poydevori. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(23), 6-13.
9. Жавбўриев М.М. Таржимада тарихий давр колорити. Тил ва таржима. Илмий мақолалар тўплами. – Тошкент: Ўзбекистон фанлар академияси Адабиёт институти, 1991. –48 б.
10. Ҳамидов Х. Мақол ва идиомалар таржимаси муаммолари. – Тошкент: ТДШУ, 2017. –128 б.
11. John Steinbeck – *Dunyoning oxiri* (The Grapes of Wrath) Tarjimon: Shavkat Umarov. 2001
12. Abdullayeva, M., & Maxmudova, M. (2022). IMPORTANCE OF LEGAL EDUCATION CHARACTERISTICS. *Science and Innovation*, 1(7), 1311-1314.
13. Abdullayeva, M. (2024). Milliy koloritni ifodalovchi frazeologizmlar tarjimasi muammolari (Monografiya). Т.: " Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi, 148.